

ת"ח שאינו קשה כברזל (תענית ד')

גליון 318

בדרף ד' ע"א ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ד'. ואמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע. א"ל רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל אל תיקרי אבניה אלא בוניה. אמר רבינא אפ"ה מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא שנאמר והסר כעס מלבך וגו'.

ופירש"י בד"ה אורייתא מרתחא ליה, שיש לו רוחב לב מתוך תורתו ומשים ללבו יותר משאר בני אדם, וקמ"ל דחייבין לדונו לכף זכות, עכ"ל. ולכאורה משמע שבעצם אין זה טוב שכועס אבל יש לימוד זכות עליו שהוא רגיש יותר בגלל רוחב לב מחמת תורתו.

אבל רב אשי אמר שת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח, דמשמע שכן צריך להיות, דבלי זה חסר לו בשם ת"ח. ואח"כ אמר רבינא שבכל זאת יש להסיר כעס מהלב. וכתב המהרש"א שלמרות שהתורה מרתחת את הגוף ומביאה בטבע לידי כעס, מ"מ בעי להרגיל עצמו להרחיק עצמו ממדה רעה זו הגם שהוא ת"ח.

ובהגהות יעב"ץ כתב דהא דבעי מהוי קשה כברזל ודאי קיימא ולא מהדר קהדרי בהו רב אשי ורבי אבא. ורבינא נמי לא אתי אלא לפרושי לגנות הכעס. אבל לעמוד על דעתו ודאי צריך התלמיד חכם להיות קשה כברזל לעולם וכו', ולא יהא רך הלבב וכו'.

מבואר ביעב"ץ דלמרות שכעס הוא מדה מגונה אבל בכל זאת צריך הת"ח לעמוד על דעתו, ולזה לפעמים צ"ל קשה כברזל ולא רך הלבב.

והיה מקום לפרש שקשה כברזל אין פירושו שיכעס אלא כמו שכתב רש"י קפדנים וקשים כברזל, לעמוד על דעתם אבל אולי לכעוס אינו ראוי.

אבל בגבורת ארי כתב כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח, לענין כעס מיירי דהא רבינא אמר אפי' הכי מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא, עכ"ל. והיינו דחזינן מדברי רבינא שנקטו גם רב אשי וגם רבי אבא שהת"ח צריך לכעוס. ועל זה הקשה בגבורת ארי דהא בפסחים ס"ו מבואר שכל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו. וילפינן ממשא רבינו שכעס על פקודי החיל, ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע, ואע"ג דכעסו לשם שמים.

ותירץ ושמא י"ל דהא דרב אשי איירי בשא"א בענין אחר אלא ע"י כעס להטיל אימה על התלמידים ועל שאר העם ולזרוק בהן מרה אבל אם יודע שיצייתו אותו בלי כעס וזריקת מרה לאו שפיר דמי לכעוס. ופקודי החיל היו צדיקים, ובלא כעס הוו צייתי לדברי משה. וה"ה אם היה יודע שכעסו לא יועיל, אין לכעוס. ואלישע שכעס על יהורם שהיה מושרש בחטאו וע"י כעסו לא ישוב מרעתו, לא היה לו לכעוס.

מבואר בגבורת ארי שהת"ח צריך לכעוס כשיש צורך ותועלת בכעס. אחרת, באמת אין זה ראוי. ועל זה נאמר שאם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו.

ובעץ יוסף הביא בשם היערות דבש דיש לבאר דברי רבינא ע"פ מה שכתב בחובת הלבבות (שער הפרישות פ"ד) שגם אם יהיה בכעס לא יהיה תוכו כבדו רק יכעוס לפנים ולבו בקרבו יהיה רך כקנה. וזהו שאמר רבינא שלמרות שצריך לכעוס אבל צריך ללמד עצמו, למילף נפשיה, היינו פנימיות הנפש בניחותא שנאמר והסר כעס מלבך, שלא יגיע הכעס עד הלב.

והנה בפ"י רבינו יונה על אבות (פ"ה מי"א) על המשנה ארבע מדות בדעות (שאחת מהן היא) קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, כתב ואין צריך שלא יכעוס כלל לעולם כי לפעמים צריך האדם לכעוס לקנאת ד' כפינחס, לכן אמר קשה לכעוס שעל כל פנים יש לו לכעוס אך בקושי לפעמים שאין לו רשות להיות בלא כעס.

חזינן דיש באמת כעס שהוא מותר ואפי' נצרך, כגון לקנאת ד' כפינחס. ולפי"ז י"ל שגם ת"ח שצריך להעמיד הדת על תילה או לעמוד על דברי תורתו צריך לכעוס.

והנה בעירובין ס"ה ע"ב א"ר אילעאי בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו. ופירש"י שאינו קפדן יותר מדאי. שוב חזינן שרש"י כתב קפדן כפירוש לכעסן כמו שכתב בסוגיין וכפי שנתבאר לעיל בדברי הגבורת ארי. ובר"ח כתב בכעסו אם מושל בכעסו לבלתי הסיתו. משמע שעצם הכעס אינו אסור רק שצריך לשלוט על הכעס שלא יסית אותו. הכעס מותר רק שהוא מסוכן כי עלול להביא לכל מיני קלקולים.

והנה בקידושין ל"ב ע"א רב הונא קרע שיראי באפי רבה בריה, שרצה לנסות אותו אם יכעס ויעבור על מורא אב. והקשו בגמ' דדילמא רתח וקעבר אלפני עור. ותירצו שמחל על כבודו מראש, שגם אם יכעס לא יעבור על מצות מורא אב. והקשה החיד"א (ברכי יוסף יו"ד סי' ר"מ אות י"א) דאפי' אם מחל על כבודו שלא יעבור על איסור מורא אב, הרי כשיכעס נלכד בעון כעס דשקול כעבודה זרה, ועדיין איכא לפני עור. ותירץ דידע רב הונא שרבה בנו אף אם יכעס לא ילכד בסוג הכעס שאמרו ז"ל דשקול כעבודה זרה רק אפשר דרתח כל שהוא, שבכה"ג אין איסור כלל אבל בכל זאת יש פגיעה במורא אב, ולזה תיקן שמחל על כבודו. מבואר בחיד"א שיש כעס שאין בו איסור. ולכאורה ביאור הדברים הוא שעצם הכעס אינו אסור ורק אם מאבד עשתונותיו אז נחשב כעובד ע"ז ונחשב כעבירה.

וא"כ י"ל שגם בתלמיד חכם שיש תועלת בכעסו, צריך לכעוס אבל מ"מ צריך ללמוד איך לכעוס בלי לאבד שליטה. אלא דאין זה מיישב הא דנאמר במשה ואלישע שהם ודאי לא הגיעו לכעס כזה גדול, ואם הכעס מותר למה חכמתו מסתלקת. וצריכים להגיע לדברי הגבורת ארי שבכה"ג שאפשר בלעדיו או שלא יועיל הוא אינו ראוי, וכעס כזה אפילו בדרגה של כעס המותר יגרום שחכמתו מסתלקת. אבל עכ"פ באדם רגיל שהכעיסו אותו וכעס קצת אין בזה איסור.

גם במסילת ישרים (פרק י"א) כתב שיש דרגות בכעס. דיש הרגזן שעליו נאמר דהוי כאילו עובד עבודה זרה, והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו, ומתמלא חמה עד שכבר לבו בל עמו ועצתו נבערה. והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא אם היה יכולת בידו כי אין השכל שולט בו כלל וכו' והוא קל ודאי לעבור כל מיני עבירות שבעולם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו.

ויש כעסן שאינו כועס על כל דבר אבל כשכועס ירגז ויכעס כעס גדול, והוא הנקרא קשה לכעוס וקשה לרצותו, וגם זה רע ודאי. ויש כעסן פחות מזה שלא יכעס על נקלה וגם כשיכעס יהיה כעסו כעס קטן, ולא יסור מדרכי השכל. והוא עדיין נחשב כעסן כי הכעס עדיין עושה בו רושם.

ויש עוד פחות מזה והוא שקשה לכעוס וכעסו מועט, והתבונה תתעורר כנגדו, והוא הנקרא קשה לכעוס ונוח לרצותו. וזה חלק טוב ודאי כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול, ודאי שראוי לשבח הוא. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה שלא היה מקפיד על שום דבר.

והוסיף המסילת ישרים דאפילו לדבר מצוה הזהירונו זכרונם לברכה שלא לכעוס, ואפילו הרב עם תלמידו אלא הכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב.

מבואר במס"י דלמרות שיש כעס המותר, בכל זאת אין לרב לכעוס על תלמידו אלא כלפי חוץ וכדברי החובות הלבבות הנ"ל. ועפי"ז אפשר לבאר שאצל משה ואלישע הכעס נגע ללבם וכן הכעס פגע בהם. ובמכתב מאלהו (ח"ד עמ' 40) ביאר שהמדות אינן רעות בעצם, וכל מדה אפשר להפכה לטוב (ולכן הן לא כתובות בתורה בתור לאו, דאין לאו בתורה למדות רעות, כי לאו הוא רע בעצם שהתורה הרחיקה לגמרי תמיד) וכמו כעס שנצרך לנקום ברשעים.

ועל כן יוצא שכעס אינו אסור באופן מוחלט, והוא דבר שנצרך לתלמיד חכם לעת הצורך. רק שצריך להיזהר בו מאד שיהיה רק כלפי חוץ ורק כשאין ברירה אחרת ושלא יבוא ידי מצב שיצא מכלל שליטה, או אפילו לידי כעס מיותר שאז חכמתו תסתלק ממנו. ולשון המאירי היא ראוי למעט בכעסו במה שאפשר לו וללמד בנחת וכו' וכדי שלא לגרום בעצמו שום נזק.